

1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI
(93 HARBİ) -VATAN NERESİ?-
ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

1-2 KASIM 2018
İSTANBUL

BİLDİRİLERİ

Editörler

Doç. Dr. Fatih M. Sancaktar
Dr. Öğr. Üyesi Ayna Askeroğlu Arslan
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Tanrıverdi
Dr. Cezmi Bayram
Dr. Filiz Ferhatoğlu
Duygu Demir

TÜRK OCAKLARI İSTANBUL ŞUBESİ
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ TARİH BÖLÜMÜ

Türk Ocakları İstanbul Şubesi Yayını

YAYIN NU: 24

Yapım: Damla Acar

Grafik-Tasarım: Ceyhun Durmaz

Baskı Yeri-Ayı-Yılı: 2019

Baskı: ŞenYıldız Yayıncılık Hediyeelik Eşya ve Tekstil San ve Tic.Ltd.Şti.
Gümüşsuyu caddesi, Dalgıç İş Merkezi No:3 Kat:1 Topkapı-İstanbul
Tel: 0212 483 47 91 / Faks: 0212 483 48 23

ISBN: 978-605-9443-29-6

ONUR KURULU

Prof. Dr. Mahmut Ak
Atıla Aydiner

İstanbul Üniversitesi Rektörü
Bayrampaşa Belediye Başkanı

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Mehmet Öz
Prof. Dr. Mahir Aydın
Prof. Dr. Ömer Turan
Prof. Dr. Mustafa Aydın
Prof. Dr. Ali Kafkasyalı
Prof. Dr. Besim Özcan
Doç. Dr. Aşkın Koyuncu

Türk Ocakları Genel Başkanı
İstanbul Üniversitesi
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Hayati Develi
Prof. Dr. Cezmi Eraslan
Dr. Cezmi Bayram
Doç. Dr. Fatih M. Sancaktar
Yrd. Doç. Dr. Ayna Askeroğlu Arslan
Yrd. Doç. Dr. Ramazan Erhan Güllü
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tanrıverdi
Arş. Gör. Dr. Filiz Ferhatoğlu

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Türk Ocakları İstanbul Şubesi Başkanı
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları
Enstitüsü
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Cezmi Eraslan
Prof. Dr. Mahir Aydın
Prof. Dr. Halil Bal
Prof. Dr. Mehmet Tekin
Prof. Dr. Mustafa Aydın
Prof. Dr. Nedim İpek
Prof. Dr. Ömer Turan
Prof. Dr. Zaza Tsurtsumia
Prof. Dr. Jibek Sızdıkova

Prof. Dr. Petr Akhmedovich Iskenderov
Prof. Dr. Okan Yeşilot
Prof. Dr. Osman Köse
Prof. Dr. Selçuk Ural
Prof. Dr. Selami Kılıç
Prof. Dr. Erol Kürkçüoğlu
Prof. Dr. İbrahim Ethem Atnur
Prof. Dr. Yavuz Aslan
Prof. Dr. Ali Kafkasyalı

İstanbul Üniversitesi/Türkiye
İstanbul Üniversitesi/Türkiye
İstanbul Üniversitesi/Türkiye
İstanbul Üniversitesi/Türkiye
İstanbul Üniversitesi/Türkiye
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye
Orta Doğu Teknik Üniversitesi/Türkiye
Tiflis St. King Tamar Üniversitesi/Gürcistan
Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi /Rusya
Rusya Bilimler Akademisi Slav Araştırmaları
Ens./Rusya
Marmara Üniversitesi/Türkiye
Polis Akademisi
Kafkas Üniversitesi/Türkiye
Atatürk Üniversitesi/Türkiye
Atatürk Üniversitesi/Türkiye
Atatürk Üniversitesi/Türkiye
Atatürk Üniversitesi/Türkiye
Atatürk Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Muammer Demirel
Doç. Dr. Abdurrahman Bozkurt
Doç. Dr. Nejla Günay

Doç. Dr. İsmail Türkoğlu
Doç. Dr. Aşkın Koyuncu

Doç. Dr. Georgiy Shkundin
Dr. Öğr. Üyesi Neriman E. Hacısalihoğlu
Dr. Öğr. Üyesi Ayna Askeroğlu Arslan
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Erhan Güllü
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Tanrıverdi
Dr. Öğr. Üyesi Metin Ünver
Dr. Öğr. Üyesi Murat Aydoğdu
Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt Yüksel

Dr. Öğr. Üyesi Memiş Merdan

Dr. Öğr. Üyesi Masoumeh Daei

Dr. Cezmi Bayram

Uludağ Üniversitesi/Türkiye
İstanbul Üniversitesi/Türkiye
Gazi Üniversitesi/Türkiye
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/Türkiye
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Türkiye
Uluslararası Bağımsız Ekoloji-Siyaset Bilimi
Üni./Rusya
İstanbul Üniversitesi/Türkiye
İstanbul Üniversitesi/Türkiye
İstanbul Üniversitesi/Türkiye
İstanbul Üniversitesi/Türkiye
İstanbul Üniversitesi/Türkiye
İstanbul Üniversitesi/Türkiye
Atatürk Üniversitesi/Türkiye
Şumen Episkop Konstantin Preslavski Üni./Bulgaristan
Tebriz Payame Noor Üniversitesi/İran
Türk Ocakları İstanbul Şubesi Başkanı/Türkiye

SEKRETERYA

Dr. Öğr. Üyesi Ayna Askeroğlu Arslan
Arş. Gör. Dr. Filiz Ferhatoğlu
Arş. Gör. Özlem Arslan

İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

ÖNSÖZ

93 Harbi olarak halkın hâfızasında uzun süre yer yer alan 1878 Osmanlı-Rus Savaşı, tarihimizde büyük sonuçlar doğurmuştur. Avrupa topraklarımızdan çekilme hızlanmıştır. Mısır, Padişahın “Hukuk-u Şâhanesi mahfuz” kalsa da İngilizlere bırakılmıştır. Pilevne Müdafaası gibi destanlar yazılsa, geriye “Tuna Türküsü” kalmıştır. Yeni denenmeye başlayan “Meşrutiyet idaresi”ne otuz sene ara verilmiştir.

Vatan coğrafyası küçülmeye başlamış, Devletin Müslüman ve özellikle Türk tebaası için “Vatan Neresi?” sorusu, acı da olsa cevabını aramaya başlamıştır. Bayrağın dalgalandığı yerler doğuya doğru kaydıkça, göçleri de beraberinde getirmiştir. Neticede, bir çok direniş ve 40 yıl süren mücadeleden sonra, daha önce pek de dikkat edilmeyen Asya coğrafyası, Anadolu yeniden keşfedilmiş ve artık “vatan” olmuştur.

Sayılamayacak kadar büyük neticelere sebep olan 93 Harbi üzerinde yeterince durulmamıştır. Halbuki, daha sonra cereyan eden olaylar, göçler, ızdıraplar günümüze kadar etkisini sürdürmüştür.

93 Harbi'nin sadece menfi sonuçları olmamış; eğitimde büyük hamleleri tahrik etmiş, devletin bekâsı için Hakan dahil, düşünen herkesi çareler aramaya sevk etmiştir.

Tekrar ayağa kalmak için, devletin kuruluş günleri imân ve heyecanından istifade için, Ertuğrul Gâzi, kayı boyu hatırlanmış, Söğüt şenlikleri ihya edilmiştir. Hilâfet siyâseti, İslâmcılık hep Osmanlı'yı devam ettirmek için canlandırılmış, diğer yandan da Türk tarihi; İslâm öncesi dönemlerden itibaren tetkike başlanmıştır. Uzun süre farkında olunmayan, Asya Türklüğü ile irtibatlar kurulmaya başlanmıştır.

Bütün bunlar, millette meydana getirdiği enerji ile Cumhuriyet idaresiyle devletin devamını sağlayan Millî Mücadele destanının yazılmasını sağlamıştır.

Böyle etkileri olan bir savaşın gereği veçhile ele alınmaması doğru değildi. 130. Yıldönümünde Türk Ocağı olarak konuyu gündemimize aldık. İstanbul Üniversitesinin ilmî rehberliğinde bir sempozyum yapmayı kararlaştırdık. Davetimize ilim adamlarımız icabet etti. Hayat bulması için 93 Harbinden sonraki savaşlarla Balkanlar'dan çekilirken bayrağın dalgalandığı coğrafyaya doğru göçenlerin en yoğun yaşadığı Bayrampaşa Belediyesi'nden destek istedik. Kültürden sorumlu Başkan yardımcısı ve Başkan Atila Aydın Bey heyecanla meseleyi sahiplendiler. Açılışını Bayrampaşa'da, oturumlar İstan-

bul Üniversitesi'nde yapıldı. Birinci gün akşam İstanbul Türk Ocağı Korosu dönem Türkülerinin seslendirildiği bir konser icra etti.

Elbette, sempozyumda meseleyi bütünüyle değerlendirilmeyi arzu etsek de, bunun mümkün olduğu söylenemez. Ancak bir başlangıç yapılmıştır. Ümit edilir ki, devamı gelir. Ancak, iştirakçilerin çalışılmamış konuları fark ederek doktora tezleri yaptırmayı ifade etmeleri, bizim açımızdan maksadın hâsıl olduğunu gösterir.

Söylenenlerin unutulmaması bakımından tebliğlerin kitap halinde basılması, diğer sempozyumlarda da dikkat ettiğimiz bir husustu. Burada da öyle olmuştur. Arkadaşlarımız ciddî ve ısrarlı tâkiyle tebliğleri topladılar. Buna rağmen birkaç eksik vardır. Tamamını basmak arzusu, kitabın yayını geciktirmiştir.

Bu tür çalışmaların hazırlığı büyük emek ve ısrarlı tâkip ile disiplinli çalışma gerektiriyor. Aynı şekilde tebliğlerin toplanması da benzer bir gayreti zarurî kılıyor. Başlangıcından itibaren her safhasında emek veren Ocaklı arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Bayrampaşa Belediyesi Başkan ve Başkan Yardımcısına teşekkür ediyorum. Kitabın teknik düzenini yapan Ötüken Neşriyatın değerli elemanları Fatma Konal ve Damla Acar'a, kapağı çizen Ceyhun Durmaz'a teşekkür ediyorum.

Bütün çalışmalarda gayretimizin ana sebebi Allah'ın rızasını kazanmaktır. Bu faaliyetin de her safhasından yüz akıyla çıkmaza fırsat veren Allah'a hamd ediyorum.

Dr. Cezmi Bayram

RUMELİ GARP ORDULARI BAŞKUMANDANI SÜLEYMAN HÜSNÜ PAŞA'NIN 93 HARBİ MAĞLUBİYETİNE DAİR GÖRÜŞLERİ

Prof. Dr. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya* *

ÖZ

Süleyman Hüsnü Paşa (1838-1892) 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin önemli asker, eğitimci, tarihçi ve ilahiyatçı kişiliğiyle ön plana çıkan kumandan ve aydınlarından birisidir. Özellikle de kendisi Tanzimat'ın son döneminin fikri ve siyasi akımlarında ön saflarda bulunan asker kökenli bir düşünce adamıdır. Kendisini eğitim, tarih, dini alanda kitapların yanında bizzat 93 Harbi sırasında Rumeli Garp Orduları Başkumandanlığı dönemine ait yazdığı hatıratla Osmanlıların Balkanlardan felaketli çekilişine sahne olan hadiseleri anlatması bakımından devrin birinci elden kaynağı olarak tanımlayabiliriz. Bu araştırmamızda Süleyman Hüsnü Paşa'nın Eski Zağra Müftüsü Hüseyin Raci Efendi'ye uzun bir mektup formatında yazdığı hatırat temel alındı. 93 Harbi mağlubiyetine sebep olan unsurlara dair görüşleri değerlendirilecektir.

Bu çalışmada onun kısa bir hayat hikâyesi anlatıldıktan sonra Süleyman Hüsnü Paşa'nın 1293 Savaşı'nda Rumeli'deki faaliyetlerini anlatan bir eserden yola çıkılmıştır. Bizzat cephede bulunmasından dolayı savaş esnasında cereyan eden hadiselere değinen hatıratın, 93 harbinin Balkanlarda özellikle de Bulgaristan'daki cephele için önemli bir kaynak değeri vardır. Rumeli Cephesi'nde Osmanlı Ordularının neden ve nasıl başarısız oldukları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Başarısızlığın temelinde istihbarat ağının zayıflığı, komutanlar arasındaki uyumsuzluk, cesaretsiz ve ferasetsiz komutanların varlığı önemli unsurlar olarak gösterilmektedir. Diğer yandan Rumeli'deki halkın Bulgar çetelerine karşı korku ve panik içinde olması, Rumeli Ordusu ile İstanbul'daki karargâh arasında irtibatın sağlıklı yürümesi gibi birçok konuya da açıklık getirilmektedir. Padişahın kontrolü, merkezi karargâhın komutanları atamadaki yanlışları ve komutanların merkez karargâhtan emir almadan bir harekete girişmemeleri hatıratında en çok dile getiren şikâyet unsurları arasındadır. Yenilginin sebeplerinden birisi de cephelere istenildiği an lojistik desteğin ve ulaşımın sağlanamaması gösterilmektedir. Başka bir deyişle erzak, top ve mühimmatın nakli meselesi, halkın göçünü sağlayacak sayıda nakil araçları bulunamamıştır. Ayrıca demiryolunun güvenliği sağla-

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, alaaddin@ktu.edu.tr

namadığından ricat esnasında yaralı ve hasta askerlerin nakli için birçok tren vagonunun nakil işleminde kullanılamaması hatıratta dile getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Süleyman Hüsnü Paşa, Rumeli Orduları, 1293 Harbi, Bulgaristan, II. Abdülhamid

THE OBSERVATIONS OF SÜLEYMAN HÜSNÜ PAŞA THE CHIEF-COMMANDER OF THE WESTERN RUMELIAN ARMY ON THE WAR OF 1293 (1877-1878)

Abstract

Süleyman Hüsnü Pasha (1838-1892) was one of the prominent commanders and intellectuals in the Ottoman Empire in the second half of the 19th century. As a man of military origin, he was always at the forefront of the intellectual and political movements that took place in the aftermath of the late Tanzimat period. He wrote some important books on education, history and religion but his masterpiece was his memories mainly covering the disastrous battles and Ottoman withdrawal from the Western Rumelia during the Ottoman-Russian War of 1877-78. At the time of the withdrawal, he was the commander of the Western Rumelia Army. Therefore, his memoir is of utmost importance as a first hand source for the events unfolded during the war. In this paper, based on his memoirs which was written in the form a long letter to Hüseyin Raci Efendi, the former mufti of Eski Zagra district, I will evaluate and analyse his views on the possible factors contributed to the Ottoman defeats during the Russo-Turkish war of 1877-78.

After giving a short biography of the author, I will document the activities of Süleyman Hüsnü Pasha and his contributions to the Russo-Turkish war of 1877-78 according to his memoir. Needless to say, his memoirs sheds treasure trove of possible first-hand information on the Ottoman fronts in Western Rumelia region, especially in Bulgaria. It tells us how and why the Ottoman Army doomed to failure in the Rumelia Front. Among the foremost importance he enumerates in order of importance the weakness of the intelligence network, incompatible generals, lack of cooperation between commanders, and the absence of wisdom and courage among the army staff. Apart from these, Süleyman Hüsnü Pasha mentions the fear and panic prevailed among the Rumelia people owing to the brutality of the Bulgarian mobs and bandits. The author also deplored lack of good communication and harmony between the Rumelia Army and the Ottoman army headquarters in Istanbul. One of the most frequently cited complaints of the Pasha was the incapacity of the commanders assigned by the Sultan to the local headquarters who failed to take strategic initiatives when necessary. According to the author the western fronts required massive logistic support, transportation and enough

war materials such as cannons and ammunition, but these were not available during the course of the Ottoman-Russian War of 1877-78. Süleyman Hüsnü Pasha also expresses with sorrow that the army failed to provide adequate means of transportation for the people subjected to force migration. Besides, he addresses the issue of insecure railway transport lack of which had caused many casualties since sick and wounded Ottoman soldiers could not be properly carried away from the battle field during the retreat.

Key words: Süleyman Hüsnü Pasha, Rumelian Army, 1293 Harbi, Bulgaristan, Adülhamid II.

Giriş

Süleyman Hüsnü Paşa; 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin önemli asker, eğitimci, tarihçi ve ilahiyatçı kişiliğiyle ön plana çıkan devlet adamı ve aydınlarından birisidir. Kendisi Tanzimat'ın son döneminin fikri ve siyasi akımlarında ön saflarda bulunan asker kökenli bir aydındır. Din, eğitim ve tarih kitapları yanında bizzat 93 Harbi sırasında Rumeli Garp Orduları Başkumandanlığı dönemine ait yazdığı hatıratla Osmanlıların Balkanlardan felaketli bir şekilde çekilişine sahne olan hadiseleri anlatması, devrin birinci elden kaynağı olması bakımından önemlidir. Bu çalışmamızda Süleyman Hüsnü Paşa'nın Eski Zağra Müftüsü ve Mekteb-i Rüştüye Muallimi Hüseyin Raci Efendi'ye yazdığı mektup formatında yazdığı hatırat temel alınarak onun kısa bir hayat hikâyesi ile 93 Harbi Mağlubiyetine sebep olan unsurlara dair görüşleri değerlendirilecektir.

Süleyman Hüsnü Paşa'nın Askerlik Mesleğinde Yükselişi

Süleyman Hüsnü, 9 Ekim 1938'de İstanbul'da Süleymaniye semtinin Molla Gürani Mahallesi'nde doğmuştur. Babası, şekerci esnafından bir yeniçeri ağasının torunu olan Esseyid Mehmet Halit Efendi'dir. Baba tarafından Bursalı ve anne tarafından Tosyalıdır. Süleyman isminin verilmesi, Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesi civarında doğmuş olmasından dolayıdır ve olgunluk yaşlarına geldiğinde de *Hüsnü* ile *İstanbulî* mahlasını kullanacaktır. İlköğrenimini Bezmiâlem Valide Sultan'ın 1850 yıllarında yaptırdığı Dârülmaârif'te tamamladı. Süleyman Hüsnü'nün burada okuduğu sırada Namık Kemal ile ömür boyu süren dostluğu da başlamıştır. Bu okula Sultan Abdülmecid'in oğlu şehzade Murad Efendi de kaydedilmişti. Süleyman Hüsnü bilahare Bayezid Camii'nde dersler veren Mudurnulu İsmail Efendi'den Arapça ve Farsça derslerini almıştır. Süleyman Hüsnü 1853-1856 yılları arasında Maçka Askeri İdadisi'ni ve 1856-1860 yılları arasında da Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şahane'yi tamamladı.¹

¹ Süleyman Hüsnü Paşa hakkında çok sayıda araştırmacının kitap, makale, tez ve ansiklopedi maddesi türünde eserlerine tesadüf edilmektedir. Bunlar arasında bu konu hakkında en detaylı, analitik değerlendirme ve güncel bilgiler Erol Özbilgen'in eserinde görülmektedir. Süleyman Hüsnü Paşa'nın ailesi

Süleyman Hüsnü 1860 yılında Mülazım-i Sani (Teğmen) rütbesiyle subay olarak fiilen ordu saflarına katıldı. Ordudaki ilk görev yeri Bosna Yenipazar'da İkinci Ordu Beşinci Talia (öncü) taburudur. Süleyman Hüsnü meslek hayatının ilk iki yılında bizzat bölük komutanı olarak Bosna-Hersek'te zor şartlar altında savaflara katılmış ve gösterdiği başarıdan dolayı 1862'de rütbesi yükseltilerek aynı taburda Mülazım-i Evvel (Üsteğmen) oldu. Aynı yılın Ağustos ayında Piyelovavşiç Muharebesinde gösterdiği başarıdan dolayı rütbesi Yüzbaşılığa terfi ettirildi. Savaşın sonrasında hava değişimi raporu gereği İstanbul'a geldi. 1863'te Sultan Abdülaziz'in Rikab-ı Hümayun Saf Piyade Beşinci Bölüğü'nün yönetim hizmetlerini yürüten yazı işlerinde görevlendirildi. Burada iki yıl hizmetten sonra 1865'te Sol-Kolağası ve aynı yılın Ekim'inde ise Silahşoran Sağ Kolağası olarak atandı. Bu askeri görevlerini yaparken diğer yandan 1863-1866 yılları arasında Eyüb Mahkeme Reisi Şehrî Ahmed Nüzhet Efendi'nin derslerini takip ederek 1866 yılında Arapça ve İslami bilimlerden icazetname aldı. Aynı zamanda Akkirmanî Mehmed Efendi'nin "İrade-i Cüz'iyeye Risaleleri" adlı eserinden seçtiklerini Arapçadan Türkçeye çevirip kitap olarak yayınladı. Yine bu dönemde, 1865 Haziran'ında faaliyete geçen Yeni Osmanlılar adlı gizli cemiyetin 245 faal üyesi arasında bulunup 35. hücre başkanlığını yaptı. Böylece bu teşkilat sayesinde döneminin seçkin siyasetçi, idareci, edebiyatçı ve şairlerini yakından tanıma fırsatı buldu.²

1866 Eylül ayında Silahşoran kaldırıldığı için açığa düşen Süleyman Hüsnü, Askeri Şura'ya başvurmasından kısa bir süre sonra Girit Ayaklanmasının bastırılması için İzmir'de toplanan Redif askerlerinin eğitimi için vazifelendirildi. Redif askerlerini birkaç ay içinde düzenli kıtaların seviyesine getirdikten sonra İstanbul'a döndü. Bu sırada Mehmet Sami adında bir oğlu oldu. 1867 yılı başlarında Binbaşı rütbesiyle Karahisar-ı Sahip Redif Taburuna atandı. Girit ayaklanmasının genişlemesi üzerine taburuyla beraber oraya sevk edildi. 1869 yılı başına kadar Girit'teki taburuyla birlikte üstün başarılar göstermiştir. Özellikle Malevviz'de Müfreze Kumandanlığı yaptığı sırada üçyüz kişilik taburuyla iki bin kişilik isyancı güçlerini dağıtarak Sancak merkezi Kandiye'ye yaklaşmalarını önlemiş ve barınaklarını yakmıştır. Bundan dolayı Süleyman Hüsnü bu taburu hiç unutmayacak ve Balkanlar'da 93 Rus Harbi sonuna kadar yanından ayırmayacaktır. Girit Ayaklanmasının bastırılmasından sonra Süleyman Hüsnü Şubat 1869'da İstanbul'da Mekteb-i Harbiye-i Şahane'de öğretmenliğe atanıp aynı yıl içinde rüştiyelerde okutulmak için kaleme al-

ve eğitimi hakkında bkz., Erol Özbilgen, *Osmanlı'nın Balkanlardan Çekilişi, Süleyman Hüsnü Paşa ve Dönemi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 29-31. Kemal Beydilli, "Süleyman Hüsnü Paşa", *DİA*, İstanbul, 2010, C. 38, s. 89 ve Aydın Efe, *Süleyman Hüsnü Paşa'nın Tarih Anlayışı*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2003, s. 1-2.

² Özbilgen, *a.g.e.*, 31-34, Beydilli, *a.g.m.*, 90 ve Efe, *a.g.t.*, s. 2-3.

diği fakat sonraları Darüşşafaka ve diğer idadiler için birçok kez basılacak olan *ilm-i Hal-i Kebir* adlı eserini yayınladı. Süleyman Hüsnü Temmuz 1870'te Girit'teki başarılarından dolayı Kaymakam (Yarbay) rütbesine terfi ettirildi. Aynı yılın Aralık ayında Yemen ve Asir Gaileleri nedeniyle Asir isyanını bastırmak üzere görevlendirildi. Yemen'de görevde iken 19 Nisan 1871'de Miralay (Albay) olarak atandı. Burada rahatsızlanan Süleyman Hüsnü İstanbul'a dönmek üzere 1871 Haziran'ında Cidde'den gemiyle ayrıldı. Üç dört ay gibi bir dinlenmeden sonra Kitabet dersi öğretmeni olarak yeniden Mekteb-i Harbiye'de görevlendirildi. Bilahare bu görevine bir de Tarih-i umumî öğretmenliği eklendi. İstanbul'da bulunduğu bu dönemde Yeni Osmanlılarla sürekli irtibat halindeydi ve onların siyasi, fikri ve edebi alandaki sohbet ve toplantılarına iştirak etmekteydi. Süleyman Hüsnü 21 Temmuz 1872'de Mirlivâ (Tuğgeneral) rütbesini alarak paşa oldu ve ardından Mekatib-i Askeriye Muavin Nazırı ve Ders Nazırı olarak tayin edildi.³

Süleyman Hüsnü Paşa'nın Askeri Mektepler Nazırlığı döneminde orta, lise ve yüksekokulların programları yeniden tanzim edildi. Tarih, edebiyat ve coğrafya gibi sosyal derslere önem verildi. Askeri okullarda subay adaylarına Selçuklu ve Osmanlı öncesi Türk tarihinin önemi ve Türklerin dünya sahnesinde itibarlı bir yere sahip olduğu ve Türkçenin de üstün bir dil olduğu onun tarafından müfredata koydurulmuştur. Böylece Süleyman Paşa'nın kurduğu ve geliştirdiği bu askeri okullar milli-askeri terbiyeyi kudretle geliştirerek birer modern kurum haline gelmiştir. Aynı zamanda kendisinin bizzat hazırladığı programlarda milli lisan ve tarih meselelerini birinci planda tutarak Türk subaylarının millî bir ruhla yetişmelerini sağlamıştır. İlk eğitimden hemen sonra yatılı öğrenci kabul eden bir askeri okullar sistemi çok uzun soluklu tarihte yerini alacaktı. Süleyman Hüsnü Paşa'nın geliştirdiği bu eğitim sistemi II. Abdülhamid tarafından da benimsenmiş ve uygulanmıştır.⁴

30 Mayıs 1876'da Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi, Mithat Paşa ve Rüştü Paşa gibi seçkin siyasetçilerle, Hüseyin Avni Paşa ve Süleyman Hüsnü Paşa gibi önde gelen askeri erkân ile Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi arasındaki beraberlikle gerçekleştirilmişti. Modern Osmanlı ordusunun ilk defa bir askeri darbeye rol alması bu hadisede olmuştur. Sultanın devrilmesinde en önemli rolü Süleyman Hüsnü Paşa'nın komutasındaki Harbiye Mektebi öğrencileri oynamıştı. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinden sonra Süleyman Hüsnü Paşa, şehzade Murad'ı dairesinden alıp Bab-ı Seraserkerliğe getirmiştir. Süleyman Hüsnü Paşa anayasa ve reform yanlısı birisiydi ve temsilciler meclisi ve Kanun-i esasinin hemen yapılmasını isteyenler

³ Özbilgen, *a.g.e.*, s. 34-38.

⁴ Özbilgen, *a.g.e.*, s. 39-46 ve Efe, *a.g.e.*, s. 3-4.

arasında ilk safta bulunanlardandı. Sultan Abdülaziz'e karşı yapılan saltanat darbesini asker-sivil sadece 63 kişiden oluşan bir darbeci grup yaptı. Dönem hakkında otorite olan araştırmacılar darbecilerden Midhat Paşa haricinde bu hareketin meşrutiyet yani hürriyet/demokrasi için yapıldığına inanan ve içtenlikle isteyen tek kişinin Süleyman Hüsnü Paşa olduğunda hem fikirdirler. Sultan Abdülaziz'in hal edilmesinden 10 gün sonra Süleyman Hüsnü Paşa Ferik (Tümgeneral) rütbesine terfi ettirildi.⁵

İstanbul'da bu hadiseler olurken, Balkanlarda Rusya önderliğindeki bazı büyük Avrupalı güçlerin de desteğiyle Sırbistan ve Karadağ Emaretleri bağımsızlık hareketine giriştiler. 1 Temmuz 1876'da Sırbistan Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti ve bir gün sonra da Karadağ Sırbistan'ın yanında yer aldığını bildirdi. Bu durum Osmanlı Devlet erkânının Kanun-i Esasi ve Meşrutiyete geçiş hazırlığında iken, büyük bir problemle karşı karşıya kalmasına neden olmuştu. İstanbul'da darbeciler arasında da nüfuz mücadelesi baş göstermişti. Meşrutiyet ve Kanun-i Esasinin hararetli savunucusu olan Süleyman Hüsnü Paşa, Temmuz 1876'da Askeri Mektepler Nazırlığı üzerinde olduğu halde, Meclis-i Vükela kararıyla ve Harb Müşaviri sıfatıyla, Sırp savaşı için görevlendirilip Serasker Nadir Paşa ile birlikte Sofya'ya gönderilmiştir. Bilahare bu görevi tamamladıktan sonra İstanbul'a döndürülmeyerek, Şehirköy Bölgesi'nde bulunan Niş Ordu Kumandanı Ahmed Eyüb Paşa'nın emrine verildi. Süleyman Hüsnü Paşa'nın tümeni Niş Ordusuna bağlı Ameliyet (Operasyon) Ordusu içindedir. Bu cephede başta Rus Generali Tchernatieff komutasındaki Sırp Ordusu olmak üzere Rusların desteklediği Sırp birliklerini iki kere yenererek geri püskürtmesi onun itibarını ve şöhretini artırdı. Bu sırada V. Murad'ın cinnet belirtileri göstermesi üzerine Şehzade Abdülhamid ile görüşüldü ve Kanun-i Esasi'yi ilan edeceğine dair kendisinden söz alınarak 31 Ağustos 1876'da tahta çıkarıldı. Sırplarla Osmanlılar arasındaki mücadele büyük güçlerin araya girmesiyle Kasım başlarında geçici ateşkes yapılarak durduruldu ve meselenin İstanbul'da bir konferansla çözülmesi istendi.⁶

Mütarekenin ilanından sonra Nadir Paşa ile Süleyman Hüsnü Paşa 20 Kasım 1876'da İstanbul'a geldiler. Bu üstün başarılarından dolayı 1876 Kasım ayının sonlarında kendisine birinci derecen Mecidî Nişanı verildi. Süleyman Paşa Kanun-i Esasinin hazırlanması aşamasında Midhat Paşa ile beraber hareket etmekteydi. Bu yüzden II. Abdülhamid'in bütün yetkilerinin meclise devredilmesinde ısrarcı olarak 16 Aralık 1876'da Padişahla bir görüşme yaptı. Görüşmede Padişah'tan Kanun-i Esasiyi geciktirilmeden ilan etmesini hararetle bir dille ifade etti. Bunun üzerine aynı gece II. Abdülhamid'in emriy-

⁵ Özbilgen, *a.g.e.*, s. 46-61 ve Efe, *a.g.e.*, s. 3-4.

⁶ Özbilgen, *a.g.e.*, s. 61-64 ve Beydilli, *a.g.m.*, s. 90.

le Mabeyn-i Hümayun Başkatibi Said Bey, Midhat Paşa ve Süleyman Hüsnü Paşa'nın sarayda devam ettikleri bir toplantı neticesinde Kanun-i Esasinin ilanına dair bir layiha hazırlanarak Padişahın onayıyla Sadaret makamına gönderilmiştir. Bunun üzerine 19 Aralık 1876'da Mehmed Rüşdü Paşa istifa ederek sadarete Midhat Paşa getirildi ve akabinde 23 Aralık'ta Kanun-i Esasi ilan edildi. Böylece Sultan Abdülaziz'in devrilmesinde büyük rol alması ve Kanun-i Esasi'nin ilanının hızlandırılması konusunda ısrarcı tutumundan dolayı Süleyman Hüsnü, Padişah'ın güvenini kaybetti. Süleyman Hüsnü Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırmak isteyen II. Abdülhamid, 27 Aralık 1876'da onu Müşirliğe (Mareşal) yükselterek Ahmed Muhtar Paşa'nın yerine Bosna-Hersek Komutanlığına atadı. Süleyman Hüsnü Paşa Bosna-Hersek'te orduya ciddi bir çeki düzen vererek Karadağlı ve Hersekli asileri tenkil ederek Padişahın mazharına layık görülmüş ve emri altındaki subay ve erlerin de rütbelerini birer derece yükseltmiştir.⁷

24 Nisan 1877'de Ruslar Osmanlılara savaş ilan ettikten sonra hızlı bir şekilde Romanya üzerinden geçerek Tuna boyunda toplanıp 21/22 Haziran 1877 gecesi İbrail ve Maçin üzerinden Tuna'yı geçtiler. Kısa bir süre içinde Grand Duc Nicolas komutasındaki bir kol Rusçuk'taki Rumeli Şark Ordusu üzerine gelirken diğer ikisi de Batı'da Niğbolu ve Plevne üzerine yürümüşlerdi. Balkanlarda Bulgaristan'da önemli bir mevki olan Tirnovi de 7 Temmuz 1877'de işgal edilmişti. Bu sırada Süleyman Hüsnü Paşa ve Ali Saib Paşa bir kolordu ile Karadağ'da Çetine üstüne gitmeye hazırlandıklarında Rusların Tuna'yı aşarak Bulgaristan'a girdiklerini yabancı gazetelerden öğrenmişlerdi. Süleyman Hüsnü Paşa, Seraskerlik Makamına 30 Haziran tarihinde bir telgraf çekerek Rusları yenemedikten sonra Karadağ'da savaşmanın bir faydası olmayacağını, Karadağ'da yenilsek bile Ruslara karşı başarı sağlanınca bunun telafi edileceğini ifade ederek kendisi veya Müşir Ali Saib Paşa'nın Ruslara karşı gönderilmesini istemiştir. Zira Süleyman Hüsnü Paşa'nın emrindeki Karadağ Ordusu, savaşa hazırlanan Osmanlı Ordusunun en üstün kısmını teşkil etmekteydi. Taburların çoğu son birkaç seneden beri Hersek ve Karadağ savaşlarında bulunmuşlar ve savaş alanlarının zorlu ve çetrefilli durumuna alışık ve en eğitimli askerlerdi. Kolordusuyla Karadağ'ın merkezine ilerleyerek Podgoriça'ya giren Süleyman Hüsnü Paşa'ya İstanbul tarafından emrindeki birliklerle Edirne'ye gelmesi konusunda 3 Temmuz 1877 günü hareket emri verilmiştir. Bu talimat doğrultusunda birkaç gün içinde Süleyman Hüsnü Paşa'ya bağlı askeri birlikler Adriyatik kıyısındaki Bar iskelesinde toplanarak deniz yoluyla 22 Temmuz'da Dedeğaç'a ulaştı.⁸

⁷ Özbilgen, *a.g.e.*, s. 64-86 ve Beydilli, *a.g.m.*, s. 90.

⁸ Özbilgen, *a.g.e.*, s. 86-88 ve s. 99-104.

Bu sırada Tuna'nın güneyindeki ilerleyişlerine devam eden Ruslar kahramanca savunma yapan Niğbolu Kalesi'ni alarak 7.000 er, 113 top ve 10.000 tüfek ele geçirmişlerdir. Niğbolu'nun düşmesinden bir gün sonra cephede bulunan Serdar-ı Ekrem Abdülkerim Nadir Paşa bir telgraf emriyle İstanbul'a çağrılarak yerine Müşirliğe yeni terfi eden Yeni Pazar Mevkii Kumandanı Ferik Mehmed Ali Paşa Rumeli Orduları Umum Kumandanı olarak tayin edildi. Süleyman Hüsnü Paşa 21 Temmuz 1877 tarihli Serasker Kaymakamı ve Padişahın kayınbiraderi olan Müşir Mahmud Celaleddin Paşa tarafından bir telgrafla Padişah emriyle Balkan Orduları Umum Kumandanı olarak atandığını ve Balkan Ordusu'na geçici olarak kumandan atanan Rauf Paşa'nın maiyetine verildiğini haber almıştır. Ayrıca Süleyman Hüsnü Paşa'ya Umum Rumeli Garp Orduları Başkumandanlığı veya Umum Balkan Kumandanı unvanıyla atanıp kendisine düşmanı Balkanların güneyinden sürüp çıkarmak, Rusların elinde bulunan bütün geçitleri geri almak ve Tuna Şark Ordusuyla birleştirilmek görevinin verildiği belirtilmektedir. Bu telgrafta bir saldırı yapmadan önce bu kararını İstanbul'la doğrudan haberleşerek tasdik ettirmesi istenmekteydi. Süleyman Hüsnü Paşa 22 Temmuz 1877'de Dedeoğaç'a çıktıktan sonra vakit kaybetmeksizin aynı gün Edirne'ye giderek 22-26 Temmuz tarihleri arasında demiryolunun tahrip edilmiş kısımlarını tamir ettirip Eski Zağra yakınlarındaki Karapınar'ı karargâh seçerek askeri oraya gönderdi. 27 Temmuz tarihi itibarıyla Ruslar Şıpka, Hain Boğazı, Elena ve Ferdiç geçitlerini işgal etmiş, yalnızca Kazan Geçidi Osmanlıların elinde kalmıştı. Umum Kumandan Müşir Mehmed Ali Paşa'nın 27 Temmuz tarihli bir emrinde, Süleyman Hüsnü Paşa'nın Şıpka, Elena ve Hain Geçitlerinin işgal edildiğini ve elde kalan Kazan Geçidi'nin korunmasını istemektedir. Böylece Süleyman Hüsnü Paşa yeni görevi olan Rumeli'deki Şıpka ve Kazanlık savunmalarıyla Ruslara büyük kayıp verdirerek ön plana çıkacaktır.⁹

Bu araştırmada Süleyman Hüsnü Paşa'nın 1293 Savaşı'nda Rumeli'deki faaliyetlerini anlatan bir eserden yola çıkılmıştır. Bizzat cephede bulunmasından dolayı savaş esnasında cereyan eden hadiselerle dair uzun bir mektubu hatırat formatında Eski Zağra Müftüsü ve Mekteb-i Rüştîye Muallimi Hüseyin Raci Efendi'ye yazmıştır. Yazdığı bu hatırat kendisi öldükten sonra II. Meşrutiyetin ilanının ardından 1908 yılı içerisinde *Hüseyin Raci Efendi'nin oğlu Topçu Mümtaz Binbaşı Necmi Raci* tarafından basılmıştır.¹⁰ Süleyman Hüsnü Paşa'nın savaş sırasında tanıştığı ve dostluk kurduğu Eski Zağra Müftüsü ve Mekteb-i Rüştîye Muallimi Hüseyin Raci Efendi'ye gönderdiği bu mektup formatındaki hatırat 93 harbinin Balkanlarda özellikle de Bulgaris-

⁹ Özbilgen, *a.g.e.*, s. 105-107.

¹⁰ Necmi Raci, *1293 Türk-Rus Muharebesi Hakaikinden Hulasa-ı Vukuat-ı Harbiye, Sahib-i Eser Sabık Rumeli Harp Orduları Başkumandanı Merhum Süleyman Paşa, Zelliç Matbaası, İstanbul, 1324.*

tan'daki cepheleer için önemli bir kaynak değeri taşımaktadır. Necmi Raci tarafından basılan ve Süleyman Hüsnu Paşa'nın hatıratını ihtiva eden eserin adı *1293 Türk-Rus Muharebesi Hakaikinden Hulasa-ı Vukuat-ı Harbiye* olup toplam 55 sayfadan oluşmaktadır. Bu eser rika yazısı ile basılmış olup 3-6 sayfalar Necmi Raci'nin *ifade-i mahsusa'sını* teşkil edip 7-55 sayfalar ise Süleyman Hüsnu Paşa'nın '*Eski Zağra Müftüsü ve Mekteb-i Rüştüye Muallimi Faziletli Raci Efendi Hazretlerine'* diye hitap ettiği Bağdat'ta kaleme aldığı hatıratıdır.¹¹

Süleyman Hüsnu Paşa'nın 93 Harbi Mağlubiyetine Dair Görüşleri

Süleyman Hüsnu Paşa'nın hatıratı 93 Harbi'nde özellikle de Rumeli Cephesi'nde Osmanlı Ordularının neden ve nasıl başarısız oldukları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Başarısızlığın temelinde iyi bir casusluk ağının eksikliği, düşman orduları hakkında yeterince malumat alınamaması, bazı komutanlar arasında muhaberat zayıflığı, komutanlar arasındaki uyumsuzluk, cesaretsiz ve ferasetsiz komutanların bulunması önemli unsurlar olarak gösterilmektedir. Diğer yandan Rumeli'deki halkın Bulgar çetelerine karşı korku ve panik içinde olması, Rumeli Ordusu ile İstanbul'daki karargâh arasında irtibatın sağlıklı yürümesi gibi birçok konuya açıklık getirmektedir. Bu eserin verdiği bilgiler doğrultusunda Osmanlıların Rumeli'de 93 Harbinde neden başarısız olduklarını hadiselerin bizzat içinde bulunan ve olaylara tanıklık eden bir askerinin gözlemleri analiz edilecektir.

a. Askeri İstihbaratın Zayıflığı ve Casus Ağının Eksikliği

Süleyman Hüsnu Paşa yazdığı hatıratında sürekli olarak askeri alandaki istihbaratın eksikliği ve iyi bir haber ağının sağlanamamasından komutanlar arasında yeterince zamanında birbirlerine bilgi ulaştırılamamasından bahsetmektedir. Süleyman Hüsnu Paşa, Rauf Paşa'nın Hain Boğazı mevkiinde General Gurko komutasındaki Rusların durdurulması mümkünken bunun başarılammamasının en önemli nedenlerinden birisi olarak iyi bir haber ağının olamaması ve koordinasyonsuzluk olduğunu şu cümlelerle ifade etmektedir.

Hain Boğazı'nın müdafaasını köylülerin yuvarlayacağı kütüklere havale edeceğine kendi kuvve-i mevcudesini sarf ve hüsn-i istimal etseydi, Gurko'nun Hain Boğazı'ndan mürur-ı muhal idi. Boğazın Çerkes süvarileriyle muhafazası

¹¹ Hüseyin Raci Efendi de büyük ölçüde Süleyman Hüsnu Paşa'nın bu hatıratını baz alarak Tarihçe-i Vak'a-i Zağra adlı bir eser hazırlamıştır. Bu eser de yine oğlu Necmi Raci tarafından 1326/1910 yılında İstanbul'da basılmıştır. Hüseyin Raci Efendi, *Zağra Müftüsünün Hatıratları: Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*, (Haz. Ertuğrul Düzdağ), Tercüman Yay, İstanbul trhz. Hüseyin Raci Efendi'nin bu eseri üç kitaptan oluşmaktadır. Birinci Kitap: *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*, İkinci Kitap: *Hercümerc-i Kıt'a-i Rumeli ve Üçüncü Kitap: Hicretname* başlıkları altındadır.

*meselesine müteallik muhaberattan malumatım yoktur. Bununla beraber boğaz piyade askeriyle muhafaza ve müdafaa olunur. Ehem olan iş düşmanı o dar yoldan geçirmemektir. Vakıa boğazı geçtikten sonra kendisini Hain Köyü berisinde karşılayabilirse de topunu mühimmatını selamete çıkararak düşmanın Balkanı aştıktan sonra süvariden ol kadar korkusu olamaz.*¹²

Süleyman Hüsnü Paşa'nın Balkanlarda casuslar vasıtasıyla mahalli halktan bilgi toplanmadığını ve bazı komutanların casusluk namına devletten bazı ödenekler çıkarttıklarını bunun devlet hazinesine yük olduğunu da belirlemektedir. Ona göre casus tedarik edilemediğine teessür etmemeli zira bizlerin bu fedakârlığı sahiplenmezsek düşmanımız olan Balkanlardan o vazifeyi beklememeliyiz diye ifade etmektedir. Süleyman Hüsnü Paşa kesin bir dille Osmanlı Devleti'nin bu muharebede casus tedarik edemediğini ve Mehmed Ali ve Rauf Paşalar gibi bazı kumandanların gösterdikleri casus masrafı veya casus namına verdikleri malumatın dahi doğru olmadığını belirtmektedir. Hatta Kırım Muharebesi zamanında Ulahlar ve Bulgarların Osmanlılar adına casusluk ettiklerini, zira o tarihte bunların Ruslar ile şimdiki gibi yek cihet olmadıklarını da kaydetmektedir.¹³ Süleyman Hüsnü Paşa casusluk meselesini şu satırlarla sona erdirmektedir:

*Bu muharebede casus namıyla tanınan bizim ahvalimizi düşmana ilam eder ve garibeden olarak ücretini de bizden alır mulain idiler. Hayıf ki kâfir perest olan bazı kumandanlar bunların sözlerine bi'l-iğtîfal malumat-fürüşluk ederler. Ve hat-ı hareketlerini gayb eylerler idi. Hamdolsun casus masarîf namıyla müddet-i memuriyetimde hazineye hiçbir masraf tahmil etmedim ve ne de casus sözüne aldandım.*¹⁴

Osmanlı askeri birliklerinin Bulgaristan gibi küçük bir alanda dahi birbirlerinden kopuk olması ve iletişim eksikliği burada yenilgilerinin en büyük nedenlerinden birisidir. Bu durumu Süleyman Hüsnü Paşa sık sık dile getirmektedir. Süleyman Hüsnü Paşa Karapınar cihetinden hareketle Arabacı Köyü ve Rauf Paşa ise Yeni Zağra üzerinden birlikte Eski Zağra üstüne sefer yapmakta anlaşmalarına rağmen bir türlü irtibata geçemediklerini kaydetmektedir. Öte yandan askeri malzemenin taşınması için öküz arabalarının temininde sıkıntı çekilmesi sebebiyle Süleyman Hüsnü Paşa da Pazartesi günü ancak Arabacı Köyü'ne gecikmeli ulaşmasına karşılık Rauf Paşa fırkasından bir haber alamadığını kaydetmektedir. Rauf Paşa'nın nerede olduğunu öğrenmek,

¹² Necmi Raci, *a.g.e.*, s. 9.

¹³ Necmi Raci, *a.g.e.*, s. 9-10.

¹⁴ Necmi Raci, *a.g.e.*, s. 10.

kendilerinin bulunduğu yeri bildirmek ve keşif için birkaç atlı irsal eylediğini hatta refakatinde bulunan Çerkez Kanbolad Bey'in bu iş için iki Çerkez göndermeyi taahhüt eyledi ise de Çerkezlerin yol bilmediklerinden gitmekte tereddüt ettiklerini nakletmektedir.¹⁵ Bilahare Eski Zağralı Esezade Ahmet Ağa Bükülmekli Celil Pehlivan isminde birini bularak Kanbolad Beğ'in dahi Celil Pehlivana at tedarik ederek üçü de yola çıkarıldı. Bunlara Rauf Paşa'yı buluncaya kadar Yeni Zağra yoluna devam etmeleri ve ona malumat verip kendisine haber getirmekten ibaret bir emir olduğunu yazmaktadır. Süleyman Hüsnü Paşa, bunların o gece sabaha karşı geri dönerek Yeni Zağra'nın düşman eline geçtiğini ve Rauf Paşa'dan haber alamadıklarını belirtmektedir.¹⁶

Süleyman Hüsnü Paşa, Rauf Paşa fırkasından haber alamadığını ve bilahare birkaç top sesi dahi işiterek endişe ve halecan içinde olduğunu Eski Zağra'yı Rauf ve Hulusi Paşalar maiyetlerinin iltihakı olmadan yalnız başına kurtarmak için hareket edip etmemekte tereddüt ettiğini belirtmektedir. Zira Radine'de yaptıkları mülakatta Rauf Paşa'nın Eski Zağra'daki düşmanın pek külliyetli miktarda olduğunu bildirip karşılık verebileceğini nakletmektedir. Rauf Paşa tümeninin yakınlarda bir yerde olma ihtimalini düşünen ve ona ulaşmada ısrarcı olan Süleyman Hüsnü Paşa, süvari kolağası Abdülcabbar Efendi'ye yirmi kadar yardımcı ve eski nefer nizamiye süvarisini de katarak Arabacı Köyü'nün sağ tarafına doğru Rauf Paşa'yı bulmak için gönderdiğini not etmektedir. Lakin Abdülcabbar Efendi geri dönüşte Rauf Paşa'yı bulamayıp Kazaklara tesadüfle mecburen geri döndüğünü belirtmektedir.¹⁷ Süleyman Hüsnü Paşa artık kendi başına Eski Zağra'yı kurtarmak için saat birde harekete geçtiği sıralarda Kanbolat Bey'in dahi Rauf Paşa'yı bulamadığını nakletmektedir. Saat altı raddelerinde Eski Zağra'nın kurtarıldığını ancak bunun Aşağı Karapınar'a kadar kaçan Rauf Paşa'nın hakkında husumet beslemesine neden olduğunu ve kendisini makam-ı seraskeriyeye şikâyet ettiğini de belirtmektedir.¹⁸

Bu savaş esnasında Balkanlardaki Osmanlı ordusunun haber kaynaklarının istihbarat birimlerince değil de büyük ölçüde halktan gelen doğru veya yanlış bilgilere dayandığı gerçeği Süleyman Hüsnü Paşa'nın yazdığı mektupta sıklıkla görülmektedir. Eski Zağra'yı kurtardıkları akşamı Rauf Paşa'nın yenilgiye uğrayarak Karapınar'a kadar kaçması ve Karapınar'daki Kaymakam Musa Kazım Bey'in "Ruslar yirmi bin kişiyle Yeni Zağra'yı istila ettiler ve Karapınar'a doğru yürüyorlar" diye Pazartesi günü mabeyn-i hümayuna Yeni Zağra firarilerinden rivayetle verdiği haberin kendilerine tebliğ edilmesi ken-

¹⁵ Necmi Raci, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁶ Necmi Raci, *a.g.e.*, s. 10-11.

¹⁷ Necmi Raci, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁸ Necmi Raci, *a.g.e.*, s. 12.

di planlarında tadilat yaptıklarını belirtmektedir. Zira o akşam Eski Zağra önlere kadar gelen General Gurko fırkasının gece sabaha karşı Yeni Zağra'ya doğru çekilmesi gibi olayların ordunun zahire ve mühimmat kaynağı olan Yeni Zağra'nın kurtarılması gereğini bilmekle mecburen Kazanlık ve Şıpka taraflarına hareket planlarını tebdil ve tadil eylediklerini kaydetmektedir.¹⁹ Ancak bu bilgilerin yanlış olduğunu ve yeterli istihbaratın ellerine gelmediğini şu sözlerle ifade etmektedir:

Meğerse Yeni Zağra'ya yirmi bin kişi gelmesi ifrat-ı mübalağadan ve General Gurko'nun Yeni Zağra cihetine tevcihi bilahere Balkan ötesine kadar çekilmek için tasarladığı bir hareketin mukaddematından imiş, hâlbuki bu hakayık o tarihte benim için meçhul idi. Bükülmek Karyesi'ne gelmedikçe Rusların kısmen dağ yoluyla oradan çekildikleri haberini alamadığımız gibi Yeni Zağra'ya yaklaşınca da Yeni Zağra için Rusların birkaç tabur asker terk etmiş olduklarını öğrenemedik. İslamlar kemal-i dehşetlerinden mikdar-ı düşman hakkında mübalağalar söylerler, ele geçen Bulgarlar ise salb ile tahrir olunalar böyle yine doğruyu söylemekten imtina eylerler idi.²⁰

Süleyman Hüsni Paşa bu cephede ordu içinde geç haber verilmesinden de sıklıkla bahsetmektedir. Zira Plevne'nin düşmesi üzerine bazı atamaların olduğunu zikrederken Plevne'nin sükutundan kendisinin haberdar olmadığını şu sözlerle nakletmektedir. “*Fâciadan bi-haber olan bu 'ciz ise Teşrin-i Sâni'nin yirmi sekizinci günü bir keşf-i taa 'rruz icrâ ettirdim ve Rusların Pirgos ve Maçka istihkâmâtına hücum olunmak üzere otuzuncu günü a 'les-seher dahi taburlar ve topları sevk eyledim*”.²¹ Görüldüğü üzere bu savaşta Osmanlıların iyi bir haberleşme, istihbarat ve casusluk alanlarında çok büyük eksikleri olduğu ve bunun da savaşın gidişatının facia ile sonuçlanacağı aşikârdır.

b. Komutanlar Arasındaki Uyumsuzluk, Cesaretsizlik Ve Ferasetlilik

Süleyman Hüsni Paşa'nın mektubunda öne çıkan hadiselerden bir diğer önemli konu da bu cephede komutanların kendi arasındaki uyumsuzluk, İstanbul'daki karargâhın aldığı bazı yanlış kararlar, cephedeki komutanlar arasındaki eski rekabet ve düşmanlık ile bazı komutanların cesaret ve feraset sahibi olmamaları da yenilgilerin sebepleri arasında gösterilmektedir. Bu gibi durumlar bütün dünyadaki her orduda bazen görülse bile bu savaşta doruk noktasına ulaştığı görülmektedir. Bu da Osmanlıların bu savaşta neden bir

¹⁹ Necmi Raci, *a.g.e.*, s. 12.

²⁰ Necmi Raci, *a.g.e.*, s. 12-13.

²¹ Necmi Raci, *a.g.e.*, s. 33.

facia yaşadıklarını göstermektedir. Burada sadece cephedeki komutanlar değil aynı zamanda başta İstanbul'da merkez karargâhta alınan birçok yanlı ve taraflı kararın da yenilgide önemli payı vardır. Ayrıca mahalli Müslüman halkın da Balkanlardaki Sırp, Yunan, Karadağ, Bulgar vs. topluluklardan gelen mezalim karşısında devlet otoritelerinin zamanında tedbir alamaması ve bu halkın kendi aralarında teşkilatlanmamaları ve askeri unsurlara yeterince destek olamamaları da büyük bir eksiklikti. Bazı komutanların ise Rus ve Bulgar saldırısı karşısında savaşa girmeden korkarak geri çekilmeleri ise başlı başına sorgulanması gereken bir durumdur. Buna mahalli yöneticilerin beceriksizliği de eklenince Bulgaristan'da halk büyük bir korku içine düşmüştür.²² Süleyman Hüsnü Paşa'nın yazdığı bu hatırat bu durumları bütünüyle belki kendi görüş açısından ortaya çıkarmaktadır. Bu savaşta, Çataklı ve Ferdiç köylerinin ileri gelenlerinin Yeni Zağra'da kumandan bulunan Rauf Paşa'ya Rusların Hain Boğazı'ndan geçmek tertibinde olduğunu ve Bulgarlara yol yaptırdığını ihbar ettiklerini hatta bunu İslimiye mutasarrıf vekâletinde bulunan Nafiz Beğ'e de bildirdiklerini nakletmektedir.²³ Süleyman Hüsnü Paşa, Rauf Paşa'nın bu hadiseler karşısında yeterince tedbir almadığını daha doğrusu duyarsız ve kayıtsız kaldığını şu ifadelerle nakletmektedir:

Nafiz Beğ dahi ba-telgraf Paşa-yı müşarün-ileyhe bildirmiş olduğu halde yine havale-i semi' eylememiş olduğunu Yeni Zağra'da mir-i mumaileyhten işittim. Muahharan keyfiyetin Dersaadet'e aks etmesi ve icra-yı keşfiyat için emir alması üzerine Rauf Paşa üç tabur asker istishabıyla Ferdiç Dağları'na çıkmış ve General Gurko'nun maiyetinde Tırnovi'den hareket emri verdiği günkü, 30 Haziran sene 1293 tarihidir, o gün Rauf Paşa üç tabur piyadeyle Ferdiç Balkanlarında bulunuyor imiş hatta Rusların yolda işlemekte bulunan kazmacı bölükleri Rauf Paşa'ya bir kurşun menzil-i mesafede ameliyat-ı tarik ile uğraşıyorlar imiş. O halde biraz garbına doğru uzanmış olsaydı yolda işleyen Rusları tepelerden yuvarlayacağı taşlarla tepeler idi. Hususan Yeni Zağra'da Selim Paşa maiyetinde dört tabur ve İslimiye cephesinde kendi refakatinde oniki tabur bulunuyor idi. Hain Boğazı'nın müdafaasını köylülerin yuvarlayacağı kütüklere havale edeceğine kendi kuvve-i mevcudesini sarf ve hüsn-i istimal etseydi, Gurko'nun Hain Boğazı'ndan mürur-ı muhal idi.²⁴

Rauf Paşa'nın Eski Zağra'yı kurtarmak için birlikte ortak hareket ederek Eski Zağra ve Kazanlı'ya geri alacaklarına anlaşmalarına rağmen Rauf Pa-

²² Özbilgen Osmanlının Balkanlardan çekilişi ve facianın boyutlarını en ince ayrıntılarına kadar ele almaktadır. Özbilgen, *a.g.e.*, s. 89-149.

²³ Necmi Raci, *a.g.e.*, s. 8-9.

²⁴ Necmi Raci, *a.g.e.*, s. 9.

şa'nın Rusların Yeni Pazar'a karşı saldırılarına karşında yenilerek aşığı Karapınar'a kadar kaçtığını belirtip buradan kendisi hakkında "husumet gazabını davet ederek bizden hiç istimedat etmediği halde bilahere bana imdad etmedi gibi makam-ı seraskeriye ihrazi zamanında bir dava batıl ikama sebebiyet verdi" diye not etmektedir.²⁵ Bu nottan da anlaşıldığı üzere cephedeki komutanlar arasında bir uyumsuzluk olduğu görülmekte ve Süleyman Hüsnü Paşa da Rauf Paşa'yı savaş meydanından kaçan birisi olarak tarif etmektedir. Hatta Rauf Paşa'nın şikâyeti sebebiyle de mükâfat yerine "Eski Zağra tahlis yüzünden ve o nam ve töhmet ile mahkum ve mağdur olduk" diye kaydetmektedir.²⁶ Bu savaş esnasında Kazanlık ve Şıpka'ya doğru firar eden askerin olduğunu ve bunları takip için elde muntazam süvarisi olmadığını ve maiyetinde bulunan yüz kadar bir bölük redif süvarisinin de ordunun pişdarlığıyla mühimmat ve arabalarının muhafazasına yetmediğini belirtmektedir.²⁷ Ayrıca ordu içerisinde bulunan üç yüz kadar Zeybek muavene süvarisi ile yetmiş kadar Çerkez atlısının ise yağma için etrafa dağılmış olduklarını belirtip takip için bunlardan "ferd-i vahid-i sevke muktedir" olmadığını da kaydetmektedir.²⁸ Bilahare bunların eski tabur piyade tayiniyle takip ettirilmesini Veysel Paşa'ya emrettiğini ancak onun da Derbend'e kadar takip ederek geri döndüğünü belirtirken aslında verdiği emrin layıkıyla icra olunmadığını sonradan anladığını not etmektedir.²⁹ Süleyman Hüsnü Paşa, Bulgaristan'daki Müslüman ve gayrimüslim halkın son gelişmelerle ilgili tavırları ve düşünceleri hakkında görüşlerini "İslamlar kemal-i dehşetlerinden mikdar-ı düşman hakkında mübalağalar söylerler, ele geçen Bulgarlar ise salb ile tahrir olunalar böyle yine doğruyu söylemekten imtina eylerler idi" diye özetlemektedir.³⁰

Süleyman Hüsnü Paşa Eski Zağra'nın kurtarılmasından sonra da şehirde bulunan halkın panik ve korku içinde olduğunu, bazılarının göç etmek istediklerini belirtmektedir. Daha şehir alınmadan önce çıkan yangının sürmesi de halk arasında bir korku ve endişe yaratmıştır. Şehirde çıkan yangının hem Müslüman hem Bulgar mahallerini tesiri altına aldığını da belirtmektedir. Bu yangının Bulgarlar tarafından kasıtlı çıkarılma ihtimalini de değerlendiren Süleyman Hüsnü, yangının söndürülmesi hususunda Mirliya Şükrü Paşa ve Hacı Arif Paşa ile Miralay Necip ve Miralay Refet beyleri görevlendirdiğini ancak Sâlih Paşa, Hacı Arif Paşa ve Şükrü Paşa livâlarının yangın sırasında "yağmâ-girlik vuk'u bulmaması için memleket etrafına kordon" çevirttiğini de an-

²⁵ Necmi Raci, *a.g.e.*, s. 10-12..

²⁶ Necmi Raci, *a.g.e.*, s. 12.

²⁷ Necmi Raci, *a.g.e.*, s. 12.

²⁸ Necmi Raci, *a.g.e.*, s. 13.

²⁹ Necmi Raci, *a.g.e.*, s. 13.

³⁰ Necmi Raci, *a.g.e.*, s. 13-14.